

ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ)*

ฟาติณ มะเย็ง** เดโซ แขน้ำแก้ว*** พงศ์ประสิทธิ์ อ่อนจันทร์**** และเชษฐา มุหะหมัด*****

(วันรับบทความ: 25 กรกฎาคม 2563, วันแก้ไขบทความ: 19 สิงหาคม 2563, วันตอบรับบทความ: 8 กันยายน 2563)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1.ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน 2.แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลโดยเลือกแบบเจาะจง คือกลุ่มหมอพื้นบ้าน และกลุ่มผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน รวมทั้งสิ้นจำนวน 7 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า

1.ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน ประกอบด้วย (1) การใช้ประโยชน์ในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย โดยการนำใบกระท่อมประมาณ 2-3 ใบ มาต้มน้ำเพื่อดื่มหรือโดยการเคี้ยวใบกระท่อมสดๆ เพื่อช่วยบรรเทาอาการแก้ปวดท้องเสีย (2) การใช้ประโยชน์เพื่อแก้พิษ โดยการนำใบกระท่อมส่วนที่เป็นยอดมาวางไฟให้ร้อนและตำให้ละเอียด นำกากของใบกระท่อมมาทาแผลที่โดนพิษเพื่อบรรเทาอาการปวด (3) การใช้ประโยชน์ในด้านการเพิ่มผลกำลัง โดยนำใบกระท่อมชนิดก้านแดงมาต้มน้ำหรือกินใบกระท่อมสด ๆ (4) การใช้ประโยชน์ในด้านแก้ปวดเมื่อยร่างกายและทำให้ออนหลับสบาย โดยการนำใบกระท่อมประมาณ 5 ใบ มาต้มน้ำดื่มหรือนำน้ำกระท่อมผสมกับยาชูกำลังจะช่วยบรรเทาอาการปวดเมื่อย และนอนหลับได้ง่าย

2.แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านประกอบด้วย (1) การส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพรให้หมอพื้นบ้าน โดยการนำพืชกระท่อมมาแปรรูปแบบผง แบบแห้ง หรือแบบน้ำเพื่อประโยชน์ทางยา (2) การส่งเสริมในการรักษาโรค โดยใช้ใบกระท่อมทั้งใบก้านแดงและก้านเขียวเพื่อรักษาและบรรเทาอาการเจ็บปวด (3) การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างหมอพื้นบ้านกับชาวบ้าน เพื่อร่วมกันเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับพืชกระท่อม (4) การส่งเสริมการพัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นนวัตกรรมยาสมุนไพร เปิดโอกาสในการผลิตและแปรรูปยาสมุนไพรจากพืชกระท่อมเพื่อสร้างรายได้และเป็นที่ยอมรับในระดับชุมชนและสังคม

คำสำคัญ: การรักษา, ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อม

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของสารนิพนธ์ระดับปริญญาตรี เรื่อง ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านในจังหวัดหนึ่งของภาคใต้ .

** นักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

*** อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

**** อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

***** อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

The Wisdom in Utilization of Kratom from Local Healers: A Case Study in a Community in Southern Thailand.

Fatin Mayeng^{*} Daycho Khamkaew^{**} Pongprasit Onchan^{***} Chettha Muhamad^{****}

(Received Date : July 25, 2020, Revised Date : June 1, 2020, Accepted Date : June 5 , 2020)

Abstract

This article aims to study: the wisdom of utilization of Kratom, and guidelines for promoting the wisdom of the Utilization of Kratom. :folk doctor and people who received treatment from folk doctor. The data were collected by using a set of in-depth interview and non-participant observation. The data were analyzed using descriptive analysis. The findings revealed as follows: 1. The wisdom in utilization of Kratom consisted: (1) Uses for the treatment of stomach ache and diarrhea, by boiling 2-3 kratom leaves and drinking or chewing fresh kratom leaves to help relieve diarrhea pain. (2) Uses for antidote by burning the kratom leaves to heat, pounding thoroughly, using the residue of the kratom to cover the poisoned wound to relieve pain. (3) Use of energy boost, most of the red stalks was used, such as boiling water or eating fresh kratom leaves. And (4) Uses for relief of body aches and sleeping by bringing about 5 kratom leaves to boil in water to drink or mix Kratom water with tonic will relieve pain and sleep easily. 2.Guidelines for promoting the wisdom in Utilization of Kratom: (1) Promoting local herbal development by using Kratom in powder, dry or liquid form for medicinal benefits, (2) Promoting the treatment of diseases by using kratom leaves both red stalk and green stems for quick healing and pain relief, (3) Promoting cooperation between folk doctor, and villagers for learning about folk remedies together, and (4) Promoting the development of Kratom to be herbal medicine innovations opportunity for the production, and processing of medicinal herbs from Kratom to benefit, generate income and be accepted at the community and social level.

Keywords: Treatment, the Wisdom in Utilization of Kratom

^{*} Student in Community Development Program Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

^{**} Lecturer in Community Development Program Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Si Thammarat Rajabhat University (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

^{***} Lecturer in Community Development Program Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Si Thammarat Rajabhat University (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

^{****} Lecturer in Community Development Program Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Si Thammarat Rajabhat University (Email: Daycho_kha@nstru.ac.th)

1. บทนำ

ภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นมรดกวัฒนธรรมอันเกิดจากพัฒนาการและปรับตัว การปรับวิถีชีวิตของคน เป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงทางสังคม ความรู้เหล่านี้ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน จึงมีค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด อีกทั้งยังเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษย์ที่ทุกคนควรรู้จัก รักษา พัฒนา และนำมาปรับใช้ในงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (ประภากร แก้ววรรณ, 2554, หน้า 184) ภูมิปัญญาจะมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช เป็นปราชญ์ในการดำรงชีวิตเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ระบบการแพทย์พื้นบ้านของไทยเป็นการผสมผสานระหว่างการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งแบบประสบการณ์หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น การแพทย์ของจีนที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย การแพทย์เหล่านี้ได้นิยามเป็นแพทย์แผนโบราณหรือการแพทย์พื้นบ้าน โดยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดพิธีกรรม การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนจากรุ่นสู่รุ่น จึงมักพบว่ามนุษย์มีความทุกข์ความเดือนร้อนด้วยสาเหตุต่าง ๆ จึงจัดพิธีกรรมด้วยการเซ่นไหว้หรือบูชา เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีसाงเทวดา เป็นต้น วิธีการป้องกันหรือการรักษาโรคต่าง ๆ จึงต้องพึ่งหมอยา การรักษาโรคที่ประสบความสำเร็จจะต้องรักษาทั้งทางด้านร่างกายและทางจิตใจ ผู้ป่วยจึงต้องการหมอที่เข้าใจ มากกว่าหมอที่จะรักษาเพียงอย่างเดียว หมอยาพื้นบ้านจะมีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับชาวบ้าน จึงมีความเข้าใจและสื่อสารกับคนไข้ได้ดีและเป็นกันเอง อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านยอมรับและนิยมรักษา บทบาทที่สำคัญอีกประการของหมอยาพื้นบ้าน คือเป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพราะเป็นการรักษาแบบพึ่งพาอาศัยกัน ดูแลเอาใจใส่กันอย่างใกล้ชิด พูดคุย ให้กำลังใจ ทั้งคนไข้และญาติพร้อมกัน ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจึงมีความสำคัญอย่างสูงในการเชื่อมสายสัมพันธ์ของคนในชุมชน (โอบาส ซามะรัตน์, 2545, หน้า 122-125) “หมอพื้นบ้าน” จึงถือเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย ตามวัฒนธรรมของชุมชนที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นที่นิยมยกย่องจากคนในชุมชน และได้รับการยอมรับ หรือเป็นผู้ที่ได้การรับรองจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (รัชณี จันทรเกษม ประพจน์ เกตุการ และวิชัย จันทรกิติวัฒน์, 2553, หน้า 46)

สมุนไพรพืชกระท่อม มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Mitragynaspeciosa* (Korth) เป็นพืชที่อยู่ในวงศ์เข็มและกาแฟ (Rubiaceae) เป็นไม้ยืนต้น สูงประมาณ 14-16 เมตร เติบโตได้ดีในพื้นที่ชุ่มชื้น ความชื้นสูง ดินอุดมสมบูรณ์ และมีแสงแดดปานกลาง พืชกระท่อมมีใบเลี้ยงเดี่ยวเป็นสีเขียว พืชกระท่อมจะมีก้านใบมีทั้งสีแดงและสีเขียว ไม้มีความแตกต่างกันระหว่างสองสีเขียวกับสีแดง กระท่อมเป็นพืชที่มีสารออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท ถือได้ว่าเป็นพืชพื้นเมืองของประเทศไทย และมาเลเซีย สามารถปลูกได้ในเขตร้อน และกึ่งร้อนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทวีปแอฟริกา ในอดีตที่ผ่านมานิยมใช้พืชกระท่อมเพื่อเป็นการรักษาโรคอาการติดเชื่อในลำไส้ บรรเทาอาการปวดกล้ามเนื้อ บรรเทาอาการไอ ท้องร่วง โดยใช้ใบสดหรือใบแห้งนำมาเคี้ยวสูบ หรือมีการชงเป็นชา นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้กระท่อมในกลุ่มของผู้ใช้แรงงาน เพื่อลดความรู้สึกเมื่อยล้า และทนต่อการทำงานกลางแจ้ง สามารถทำงานได้ยาวนานขึ้น นอกจากนี้ยังมีผลข้างเคียงน้อยกว่ามอร์ฟิน (Morphine) เมื่อเทียบเคียงในประเด็นระยะเวลาในการใช้ ยังพบว่าการใช้แทนแอมเฟตามีน (Amphetamines) เพื่อเพิ่มพลังกำลัง ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีการใช้กระท่อมในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก (สมนึก บุญสุภา, 2559)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ) เพราะเห็นถึงความสำคัญและความนิยมใช้สมุนไพรพืชกระท่อมในการรักษาโรค จะเห็นได้จากการรักษาและการพึ่งพาแพทย์พื้นบ้านยังคงมีความสำคัญต่อคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่ห่างไกลจากสถานบริการของรัฐ การรักษาตนเองจำเป็นสำหรับการรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น การประหยัดค่าใช้จ่าย จำกัดในการรักษาเฉพาะโรคที่สามารถวินิจฉัยได้และรักษาตนเองได้เท่านั้น ซึ่งจำเป็นต้องมีแนวทางในการส่งเสริมการใช้พืชสมุนไพรเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ)
2. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ)

3. วิธีการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ) ผู้วิจัยมีวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 การสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จำนวนทั้งสิ้น 7 คน ได้แก่ หมอพั้นบ้าน โดยการเลือกเจาะจงผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการรักษาโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษา จำนวน 2 คน และกลุ่มผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพั้นบ้าน จำนวน 5 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

3.2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง โดยผู้วิจัยออกแบบเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ (1) ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้าน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย การใช้ประโยชน์ในการแก้พิษ การใช้ประโยชน์ด้านเพิ่มพลังกำลัง และการใช้ประโยชน์ด้านแก้ปวดเมื่อยร่างกาย และการพักผ่อน (2) แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้าน ได้แก่ แนวทางส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพร แนวทางส่งเสริมในการรักษา แนวทางส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือของหมอพั้นบ้านกับชาวบ้าน และแนวทางส่งเสริมการพัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นที่ยอมรับและสามารถนำไปใช้ประโยชน์

3.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ประเด็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้าน โดยสังเกตจากความรู้การทำงานนักปราชญ์ชาวบ้านในการรักษา

3.2.3 เครื่องบันทึกเสียงและภาพ เป็นการบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ และถ่ายภาพประกอบขณะสัมภาษณ์ เพื่อเป็นหลักฐานประกอบให้มีความน่าเชื่อถือเพิ่มมากขึ้น

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลเบื้องต้นโดยการลงสำรวจในชุมชน ก. (นามสมมุติ) ถึงลักษณะของการใช้ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้านในการรักษาโรค และค้นคว้าจากเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากนั้นมีการติดต่อและประสานงานกับนักปราชญ์ชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้านเพื่อหาข้อมูลชนิดของโรคเพื่อใช้ประกอบในการรักษา ประสานงานกับหมอพั้นบ้านแพทย์แผนไทยและผู้สูงอายุในการรักษาโรคเพื่อหาข้อมูลชนิดของโรคในการรักษาอย่างถูกวิธี การนัดแนะวันเวลาเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อหน้าที่การงาน และสัมภาษณ์ นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ สรุปผล และหากข้อมูลส่วนใดไม่ชัดเจนสามารถเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เพื่อหาข้อมูลตามวัตถุประสงค์เพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างชัด และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

4. สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพั้นบ้าน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย พบว่า การใช้ประโยชน์ในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย ประโยชน์จากใบกระท่อมเพื่อใช้ในการรักษาและบรรเทาอาการ โดยการนำใบกระท่อมประมาณ 2-3 ใบ ส่วนมากจะใช้ใบกระท่อม

ก้านแดง จะมีฤทธิ์มากกว่าก้านเขียว ใช้รับประทานและนำไปกระท่อมมาต้มน้ำ หรือนำมาเคี้ยว ลักษณะการเคี้ยว ประมาณ 2-3 ใบ ช่วยบรรเทาอาการแก้ปวด และท้องเสีย เนื่องจากใบกระท่อมจะมีฤทธิ์ช่วยบรรเทาอาการปวด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“นำใบกระท่อมประมาณ 2-3 ใบ ที่มีก้านสีแดงมาสกัด โดย
ใช้การต้มใบกระท่อมรับประทาน เพื่อบรรเทาอาการปวดท้อง (หมอ
พื้นบ้าน A, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)”

“เคี้ยวใบกระท่อมที่มีก้านใบสีแดงประมาณ 3 ใบ โดยเคี้ยว
แบบสด ๆ” (ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน C, สัมภาษณ์วันที่
12 พฤศจิกายน 2562)”

2. การใช้ประโยชน์ในการแก้พิษ พบว่า การใช้ประโยชน์ในการแก้พิษ โดยการนำใบกระท่อม ส่วนที่เป็นยอดหรือใบมา
ตำให้ละเอียด และสกัดให้เป็นน้ำ ประโยชน์จะช่วยบรรเทาอาการแก้พิษ หรืออีกกรณี คือ การนำมาย่างไฟให้ใบร้อน หลังจากนั้น
เอามาตำและนำกากของใบกระท่อมมาทาที่ตรงแผลที่โดนพิษเพื่อเป็นการบรรเทาอาการปวด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“การแก้พิษ นำใบกระท่อม ส่วนที่ยอดหรือใบกระท่อมมา
ตำ เพื่อให้ได้ออกน้ำ เอาที่ตำมาแปะที่จุดโดนพิษ” (หมอพื้นบ้าน A,
สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

“นำใบกระท่อมประมาณ 5 ใบ มาตำให้ละเอียด สกัดเอา
น้ำออกหลังจากนั้น นำส่วนที่เป็นกากจากการบดเพื่อพอกบรรเทาหรือ
แก้พิษ” (ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน C, สัมภาษณ์วันที่ 12
พฤศจิกายน 2562)

“นำใบกระท่อมประมาณ 3 ใบ มาย่างหรือเผา โดยใช้การ
ป่นให้ละเอียดมาเพื่อบรรเทาพิษ” (ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอ
พื้นบ้าน D, สัมภาษณ์วันที่ 7 เมษายน 2563)

1.3 การใช้ประโยชน์ด้านการเพิ่มพลังกำลัง พบว่า การใช้ประโยชน์ด้านเพิ่มพลังกำลังประโยชน์จากใบกระท่อมเพื่อ
เพิ่มพลังกำลัง ขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคล ความแตกต่างในการใช้ไม่ว่าจะเป็นใช้ในลักษณะต้มน้ำหรือกินใบกระท่อมสดๆ
ส่วนมากมีการใช้ใบก้านแดงมากกว่าก้านเขียว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ต้มไบกะท่อมประมาณ 10 ใบ รับประทานแบบผสม
กะท่อมกับน้ำไค้ก หรือเคี้ยวไบกะท่อมแบบสด ๆ ตามด้วยน้ำไค้ก
เพื่อเพิ่มพลังกำลังในการทำงาน โดยไม่รู้สึเหนื่อย” (ผู้ป่วยที่ได้รับการ
รักษาจากหมอพื้นบ้าน C, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

“การใช้ไบกะท่อมขึ้นอยู่กับปริมาณการใช้ของแต่ละคน
และปริมาณของไบกะท่อมในการเพิ่มพลังกำลังในการทำงาน นำไบกะ
ท่อมที่มีก้านใบสีเขียวประมาณ 30 ใบ ต้มและสกัดเอาน้ำมา
รับประทานตามปกติ โดยที่ไม่มีการผสมใดๆ จะช่วยให้สามารถทำงาน
กลางแดดแฉ่งได้” (หมอพื้นบ้าน A, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน
2562)

1.4 การใช้ประโยชน์ด้านแก้ปวดเมื่อยร่างกาย และการพักผ่อน พบว่า การใช้ประโยชน์ด้านแก้ปวดเมื่อยร่างกาย และ
การพักผ่อน โดยนำไบกะท่อมประมาณ 5 ใบ มาต้มน้ำดื่มรับประทาน หรือผสมกับยาชูกำลังเพื่อที่จะให้บรรเทาอาการปวดเมื่อย
ร่างกาย เพื่อที่จะให้อ่อนหลับได้ง่าย ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“นำไบกะท่อมประมาณ 5 ใบ มาต้มน้ำ และต้มน้ำ ทำ
ให้อ่อนหลับ แต่ส่วนน้อยจะต้มน้ำกะท่อมอย่างเดียว แต่จะผสมยาแก้
ไอ เพราะจะทำให้อ่อนหลับเร็วขึ้น

แต่หมอไม่แนะนำ เพราะอยากให้อ่อนหลับแบบปกติ
มากกว่า” (หมอพื้นบ้าน A, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอ
พื้นบ้าน ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

1. แนวทางส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพร พบว่า แนวทางการส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพรพื้นบ้าน โดยนำกระท่อมมา
แปรรูป เช่น แบบผง แบบแห้ง หรือแบบน้ำ แต่ต้องเป็นสารบริสุทธิ์เพื่อใช้เป็นยารักษาโรค และบรรเทาอาการแก้ปวด ดังคำสัมภาษณ์
ที่ว่า

“การส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพรพื้นบ้าน โดยนำพืช
กระท่อมมาใช้ในลักษณะกระท่อมผง และกระท่อมแห้ง หรือน้ำ
กระท่อม สารสกัดจากกระท่อมให้มีการใช้อย่างโยชนในส่วนของพืชยา”
(หมอพื้นบ้าน B, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2563)

“ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากพืชกระท่อม มีการพัฒนาสมุนไพรมา
สกัดจากกระท่อมให้เกิดประโยชน์ ต้องเป็นสารบริสุทธิ์ โดยมีการใช้เป็น
ยาในการรักษาโรค บรรเทาอาการแก้ปวด” (หมอพื้นบ้าน A, สัมภาษณ์
วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

2.2 แนวทางส่งเสริมในการรักษา พบว่า แนวทางส่งเสริมในการรักษา โดยการนำใบกระท่อม ทั้งใบกระท่อม ก้านแดงกับใบกระท่อมก้านเขียว ซึ่งมีฤทธิ์ต่างกัน เช่น ใบกระท่อมก้านแดงมีฤทธิ์มากกว่าก้านเขียว และใช้ในการรักษาและ บรรเทาอาการเจ็บปวด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“กระท่อมเป็นชนิดพืชที่ที่ใช้เป็นยามายาวนานตั้งแต่ โบราณ แพทย์แผนไทยใช้ประโยชน์โดยการรักษาโรคต่าง ๆ โดยมี การส่งเสริมในรูปแบบของการกินใบสดหรือใบแห้ง โดยการนำมาเคี้ยว สูบ หรือมีการชงเป็นน้ำชา” (หมอฟันบ้าน B, สัมภาษณ์วันที่ 7 เมษายน 2563)

“การนำกระท่อมก้านแดงและก้านเขียวมาใช้ในการรักษา การรับประทานเพื่อเพิ่มพลัง และแก้อาการท้องเสีย” (ผู้ป่วยที่ ได้รับการรักษาจากหมอฟันบ้าน D, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2563)

2.3 แนวทางส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือของหมอฟันบ้านกับชาวบ้าน พบว่า แนวทางส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือของ หมอฟันบ้านกับชาวบ้าน โดยลักษณะเด่นที่พบ คือ จำนวน ความถี่ต่อครั้ง และผลการรักษาในช่วงเวลาเจ็บป่วย ชาวบ้านมีความ ต้องการให้หมอฟันบ้านรักษาและบรรเทาอาการ สร้างความร่วมมือระหว่างหมอฟันบ้าน และตระหนักถึงการรักษาและได้เรียนรู้ใน การรักษาแบบพื้นบ้านได้ เพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือ และรักษาภูมิปัญญาร่วมกัน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“มีความร่วมมือของหมอฟันบ้านให้กับชาวบ้าน จะมีการจัดให้ ความรู้ เรียนรู้กับการทำงาน หรือการรักษาของหมอฟันบ้าน และหมอฟันบ้าน ยินดีจะบริการให้กับชาวบ้านได้ตลอดเวลา” (หมอฟันบ้าน B, สัมภาษณ์วันที่ 7 เมษายน 2563)

“หมอฟันบ้านต้องให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรให้กับชาวบ้าน และมี คุณธรรมจริยธรรมในการรักษา มีบุคลิกภาพที่ดีน่านับถือ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ให้กับชาวบ้าน” (หมอฟันบ้าน A, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

“น่าจะมีการบอก และประชาสัมพันธ์การใช้ประโยชน์จากใบ กระท่อมในการรักษาโรคต่าง ๆ เพราะถ้าทุก ๆ ฝ่ายร่วมมือกันจะทำให้ใบ กระท่อมกลายเป็นประโยชน์มากขึ้น แต่ต้องใช้ในทางยาจริง ๆ ไม่ไปใช้ในทางที่ เป็นโทษ” (ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอฟันบ้าน D, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2563)

2.4 แนวทางส่งเสริมการพัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นที่ยอมรับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ พบว่า แนวทางส่งเสริมการ พัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นที่ยอมรับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยการพัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นที่ยอมรับขึ้นอยู่กับการสร้าง นวัตกรรมยา ซึ่งเป็นการให้โอกาสกับคนไทยในการผลิตและแปรรูปยาสมุนไพรให้เกิดประโยชน์ เป็นที่ยอมรับในทุกภาคส่วน สามารถ สร้างรายได้ให้กับชุมชนและท้องถิ่น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ได้มีการสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนไทยให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการควบคุม และป้องกันโรค และมีการสร้างนวัตกรรมยาสมุนไพรที่นับเป็นโอกาสของคนไทยในการพัฒนาพืชกระท่อม ให้เป็นที่ยอมรับทุกภาคส่วน” (หมอฟันบ้าน B, สัมภาษณ์วันที่ 7 เมษายน 2563)

“พัฒนาพืชกระท่อมให้เป็นที่ยอมรับในการรักษา โดยเริ่มจากกลุ่มเล็ก ๆ ก่อน ขยายสู่กลุ่มอื่น ๆ ทำให้เกิดผลชัดเจน พิสูจน์ได้ และมีหลักในการระดมความคิดร่วมกันแพทย์แผนไทยกับชาวบ้าน” (หมอฟันบ้าน A, สัมภาษณ์วันที่ 12 พฤศจิกายน 2562)

จากการศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอฟันบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ) มีภาพประกอบภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อม ดังนี้

ภาพที่ 1 น้ำใบกระท่อมรับประทานเพื่อบรรเทาปวดท้อง

ภาพที่ 2 นำใบกระท่อมมาบดหรือตำนำกากใบมาพอกที่ตรงแผลบรรเทาอาการปวด

ภาพที่ 3 ใบกระท่อมก้านแดง

ภาพที่ 4 ใบกระท่อมก้านเขียว

5. อภิปรายผลการศึกษา

ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน สามารถใช้ประโยชน์ในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย โดยการนำใบกระท่อมมาต้ม น้ำดื่ม หรือเคี้ยวใบสด ๆ เพื่อช่วยบรรเทาอาการท้องเสีย แก้ท้องเสียแบบไม่ต้องกินยา และมักจะหายได้เองภายใน 1 – 2 วัน แต่ถ้าอาการรุนแรงโดยเฉพาะในเด็กเล็ก คนชรา หรือคนที่สุขภาพไม่แข็งแรง ควรรีบพบแพทย์ เพราะสมุนไพรธรรมชาติออกฤทธิ์ในการรักษาช้ากว่า (พัชรนันท์ โจรณ์วัลลี, 2562) ในขณะที่พืชกระท่อมสามารถใช้ในการแก้พิษ โดยนำใบกระท่อมมาอย่างไฟ ทำให้ละเอียด และพอกตรงแผลที่โดนพิษเพื่อเป็นการบรรเทาอาการปวด สมุนไพรที่มีสรรพคุณในการล้างพิษ จะสามารถดูดซับสารพิษได้ดี (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง, 2555) รวมถึงด้านเพิ่มพลังกำลัง เช่น ต้มน้ำหรือกินใบกระท่อมสด ๆ ช่วยกระตุ้นเลือด หัวใจให้สูบฉีดมากขึ้น เหมือนกับฤทธิ์กาแฟ ทำให้มีแรงในการทำงานมากยิ่งขึ้น (วิโรจน์ วีรชัย และสำเนา นิลบรรพ์, 2548) และกินใบกระท่อมเป็นสมุนไพรทำให้เลือดลมไหลเวียนได้ดีที่จะให้บรรเทาอาการปวดเมื่อยร่างกาย และทำให้อ่อนหลังง่าย (สุภาภรณ์ ปิติพร, 2561) และสอดคล้องกับงานวิจัยของธนัช นาคะพันธ์ และคณะ(2559) ที่สรุปว่า ตำรับยาที่มีกระท่อมเป็นส่วนประกอบในคัมภีร์ตำราการแพทย์แผนไทยสามารถยืนยันได้ว่าหมอพื้นบ้านในภาคใต้ของประเทศไทยยังใช้ประโยชน์จากกระท่อมเพื่อการรักษาโรค ทั้งในแบบยาเดี่ยวและยาดำรับ หมอพื้นบ้านทุกคนใช้กระท่อมเพื่อการรักษาโรคตามองค์ความรู้ที่รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน ควรส่งเสริมในการพัฒนาสมุนไพรให้พื้นบ้าน นำพืชกระท่อมแปรรูปแบบผง แบบแห้ง หรือแบบน้ำเพื่อประโยชน์ทางยา และแก้ปัญหาสุขภาพ สนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้ใช้ในการดูแลสุขภาพของตนเองโดยใช้สมุนไพร (รังสรรค์ ชุณหวารกรณ์, มปป.) ซึ่งเน้นทั้งใบก้านแดงและก้านเขียว เพื่อรักษาและบรรเทาอาการเจ็บปวด เช่น แก้พิษจากสัตว์กัดต่อย เน้นส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ เรียนรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านร่วมกันระหว่างชาวบ้านและแพทย์พื้นบ้าน (สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ, 2563) โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคีเครือข่ายมาร่วมขับเคลื่อนไม่เฉพาะส่วนของภาครัฐ การรวบรวมหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านการวิจัยและพัฒนาจะส่งผลให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้รับความนิยม และกลายเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรคุณภาพมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น นวัตกรรมทางยาสมุนไพร เปิดโอกาสให้มีการผลิตและแปรรูปยาสมุนไพรจากพืชกระท่อมเพื่อสร้างรายได้ (วินิต อัครกจิวิรี และสุรพจน์ วงศ์ใหญ่, 2558)

จากการศึกษาในครั้งนี้ ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านในชุมชน ก. (นามสมมุติ)สามารถนำไปใช้ในการรักษาโรคให้กับมนุษย์ ซึ่งในแวดวงการแพทย์ควรให้ความสนใจ เพราะถ้าใบกระท่อมรักษาโรคหรือป้องกันโรคได้ก็จะทำให้ลดรายจ่ายในครัวเรือนในด้านสุขภาพ และลดการสั่งซื้อยากระแสหลัก หรือในอนาคตอาจมีการวิจัยใบกระท่อมเพื่อต่อยอดองค์ความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวงการแพทย์ ตลอดจนประเด็นข้อกฎหมายเพื่อควบคุมให้มีการใช้ประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม ปลอดภัย และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน สังคม และโลกต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ในการศึกษาครั้งนี้ ควรให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพืชกระท่อมในการรักษาในทางที่ถูกวิธี และความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎหมาย และ พรบ.ของยาเสพติด ผู้นำชุมชนควรให้มีการอบรมทางด้านการใช้ประโยชน์และโทษของการเสพยากระท่อม ทั้งนี้เพื่อเป็นการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

6.2.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับทดลองคุณสมบัติของใบกระท่อม เพื่อให้เห็นว่าข้อเท็จจริงและนำไปใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์สูงสุด

6.2.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับตำรับยาพื้นบ้าน โดยการต่อยอดความรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผลทางการแพทย์ของกระท่อมให้กว้างขวาง

6.2.3 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับทางด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและมีแนวทางในการป้องกันการเสพติด กระทั่งหรือการเสพติดชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดกลุ่มเยาวชนเกี่ยวข้องกับเรื่องยาเสพติด

7.สรุป

จากการศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้านสามารถในการแก้ปวดท้องและท้องเสีย การแก้พิษ เพิ่มพลังกำลัง แก้ปวดเมื่อยร่างกาย และทำให้ออนหลับได้ง่าย เน้นส่งเสริมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชกระท่อมของหมอพื้นบ้าน พัฒนารูปแบบการผลิตแบบผง แบบแห้ง หรือแบบน้ำเพื่อประโยชน์ทางยา หรือรักษาโรค และเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงการสร้างนวัตกรรมยาสมุนไพร ให้เป็นที่ยอมรับ และใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคต

รายการอ้างอิง

- ธนัช นาคะพันธ์ และคณะ. (2559). การศึกษาการใช้ประโยชน์จากกระท่อมในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านภาคใต้. **วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก**, 14(3), 274-285.
- ประภากร แก้ววรรณ. (2554). **ตำราการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น**. อุดรธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ผู้ป่วย C (2562, 12 พฤศจิกายน). ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน. สัมภาษณ์.
- ผู้ป่วย D (2563, 5 เมษายน). ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน. สัมภาษณ์.
- พัชรนันท์ โรจนวัลลี. (2562). **แก้ท้องเสียด้วยสูตรธรรมชาติ**. (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <https://goodlifeupdate.com/healthy-body/78373.html>. (2 มิถุนายน 2563).
- ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. (2555). **สมุนไพรไทย เพื่อสุขภาพหลากหลายสรรพคุณ... 20 สมุนไพรไทยที่ใคร ๆ ก็รู้จัก**. (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/pukpug224/smunphir-thiy-pheux-sukhphaph>. (2 มิถุนายน 2563).
- รังสรรค์ ชุนหวารการณ. (มปป.). **ความหมาย ความสำคัญ และประโยชน์ของสมุนไพร**. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.angelfire.com/ri2/rangsan/important.html> (2 มิถุนายน 2563).
- รัชณี จันทรเกษม, ประพจน์ เกตุรากร และวิชัย จันทรกิติวัฒน์. (2553). **รายงานสถานการณ์ : การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกประจำปี พ.ศ. 2550-2552**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ สำนักวิชาการ กรมพัฒนาการแพทย์ แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.
- วินิต อัครกิจวิรี และสุรพจน์ วงศ์ใหญ่. (2558). **เส้นทางพัฒนาสมุนไพรไทยสู่ความยั่งยืน**. *Med. & Herb*, 2(5): 6-9.
- วิโรจน์ วีรชัย และสำเนา นิลบรรพ์. (2548). **อาการทางคลินิกของผู้เสพติดกระท่อม**. *วารสารกรมการแพทย์*, 6(30): 310
- สมนึก บุญสุภา .(2559). **กระท่อม พืชที่ทุกคนอยากรู้**. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ. (2563). **'อนุทิน' เผยยาแก้พิษรักษาโรคได้ผลน่าพอใจ เตรียมนำผลศึกษาหนุนปลดล็อกออกกฎหมาย**. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <https://www.hfocus.org/content/2020/01/18288> (2 มิถุนายน 2563).
- สุภาภรณ์ ปิติพร. (2561). **ผู้บริโภคสมุนไพรรักษาโรคผู้บริโภค**. (ออนไลน์) แหล่งที่มา <https://www.posttoday.com/social/genera/564306> (2 มิถุนายน 2563).
- หมอพื้นบ้าน A (2562, 12 พฤศจิกายน). หมอพื้นบ้าน. สัมภาษณ์.
- หมอพื้นบ้าน B (2563, 5 และ 7 เมษายน). หมอพื้นบ้าน. สัมภาษณ์.
- โอภาส ชามะรัตน์. (2545). **ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย: กรณีศึกษานายแหว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลसानตม อำเภอเรือ จังหวัดเลย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.